EUROPÆISKE PRODUKTIVITETS-PROBLEMER

WERNER RASMUSSEN

1. DEN KLASSISKE, INDUSTRIELLE REVOLUTION

Den industrielle revolution begyndte i England, medens landene på kontinentet var væsentligt senere på færde. Det var længe England, der indtog den ubestridte førerstilling i den industrielle udvikling. Det var i over 150 år, efter at den industrielle revolution havde taget sin begyndelse, at man stadig i England fandt den højeste produktivitet. Allerede inden dampmaskinen blev taget i praktisk brug, var man i England begyndt at udnytte maskiner til spinde- og væveprocesserne, og dampmaskinen kunne derfor benyttes i tekstilindustrien som drivkraft ved de nævnte processer, men den fandt også anvendelse i minedriften, i maskinværkstederne og til transportmidlernes fremdrift.

Den industrielle revolution var i teknisk henseende karakteriseret ved anvendelsen af mere ydedygtige maskiner. Maskinerne kunne ofte med een arbejders tilsyn udføre lige så meget som 10, 20, 50 og 100 eller endnu flere arbejdere, og nogle maskiner kunne endda udføre arbejde, som det var umuligt at udføre med mere primitive redskaber. Arbejdskraftens produktivitet var således væsentligt højere ved den industrielle end ved den håndværksmæssige teknik.

De store tekniske forandringer var imidlertid betinget af en udvikling, der allerede længe havde været i gang, herunder kan nævnes den arbejdsdeling, som allerede var udviklet inden for håndværksfagene.

Skoleundervisningen har ganske vist tegnet et billede af den industrielle revolution, hvori hovedtrækket er, at det var de nye maskiner med den større ydedygtighed, der fremkaldte udviklingen, men man finder ved nærmere studium, at det nok har været mindst lige så betydningsfuldt, at der i mange henseender var gunstige vilkår for store forandringer.

I England og Skotland var der således i det 18. århundrede en almindeligt udbredt interesse for naturvidenskaberne. En snæver kontakt var etableret mellem erhvervslivets folk og naturvidenskabsmændene, hvortil kom, at der var gennemført dristige ingeniørprojekter inden for

vej- og kanalbygningen. Foruden universiteterne fandtes mindre akademier, som gav erhvervsfolk undervisning bl.a. i så praktisk betonet et fag som bogføring.

Landbruget undergik i samme periode en udvikling, hvorved nye dyrkningsmetoder og nye afgrøder blev taget i brug, med det resultat, at forsyningen med fødevarer og råmaterialer til den del af befolkningen, der var beskæftiget ved håndværk og industri, kunne tilvejebringes med en mindre indsats af arbejdskraft, og den overskydende del af landbefolkningen søgte beskæftigelse ved hjemmeindustri, minedrift eller i byerhvervene. I byerne udvikledes hygiejnen og bedre boligforhold. Dødeligheden faldt, og der var en hastig vækst i befolkningen. I løbet af det 18. århundredes 1. halvdel skete endelig et meget betydeligt fald i renten på udlån, og med det etablerede banksystem tilbød der sig gode muligheder for at opnå lån til investeringer i industrielle anlæg. Bank of England var allerede oprettet i 1694, men renten var i lang tid 6–7%. Da renten omkring 1750 nåede ned på ca. 3%, og købekraften i befolkningen stadig voksede, var der store tilskyndelser til investering i industrielle produktionsanlæg.

I lyset af den erkendelse, der ved de senere års studier er indhøstet om betingelserne for industriel udvikling, kunne det iøvrigt være af interesse at fordybe sig endnu mere i den industrielle revolution for at studere virksomhedsledelsens former, samarbejdet eller modsætningsforholdene mellem ledelse og arbejdere, samarbejdet mellem de forskellige virksomheder og erhverv og mellem erhvervene og den politiske ledelse og endelig distributionsmetoderne. Herved ville der utvivlsomt kunne kastes nyt lys over denne vigtige epoke i den nyere historie.

Som en analogi til undersøgelser over, hvorledes den tekniske udvikling finder sted i vore dage, er det også af interesse at se, hvorledes den industrielle revolution fandt videre udbredelse i det 18. og 19. århundrede. Den industrielle udvikling i England vakte naturligvis opmærksomhed på kontinentet, men der var pengevæsenet mindre veludviklet, og erhvervslivet hæmmedes af en række restriktioner, som til dels ikke fandtes i England: Der var toldgrænser og importregulering for hvert land og undertiden for enkelte landsdele. Tyskland bestod eksempelvis i slutningen af det 18. århundrede endnu af 300 uafhængige stater, hver med sit system af skatter, afgifter, vægt- og målsystem og møntvæsen. Først i 1833 sammensluttedes et flertal af de tyske stater i en toldforening, et stort fællesmarked blev derved til, og jernbanenettet blev udspændt. Herved forøgedes mulighederne for industriens udvikling.

Englands store forspring i industriel henseende skabte interesse i udlandet for besøg i de engelske virksomheder, og jævnsides hermed foregik der rejser over kanalen i den modsatte retning af engelske industrifolk,

teknikere, formænd, mekanikere og arbejdere, der bistod med opførelse og indretning af industrivirksomheder på kontinentet – særlig i Frankrig, Belgien, Schweiz og Tyskland. I løbet af det 19. århundrede udviklede disse lande industrien og den tekniske undervisning, og en mere ligelig udveksling kom i stand, både import og eksport af maskiner og udveksling af tekniske oplysninger.

Ved begyndelsen af det tyvende århundrede var industrialiseringen vundet godt frem i mange europæiske lande, men også i USA, som i det 19. århundredes sidste halvdel havde en mindst ligeså hastig industriel udvikling som flertallet af de europæiske lande.

2. STILLINGEN FØR 2. VERDENSKRIG

Rostas har i »Comparative Productivity in British and American Industry« som den første forsøgt at gøre status ved at sammenligne produktivitet og levestandard i europæisk og amerikansk industri. Den første offentliggørelse af hans undersøgelser fandt sted i Economic Journal i april 1943 og vakte hos mange englændere ligefrem forargelse, fordi hans beregninger syntes at vise, at den amerikanske industri allerede før anden verdenskrig i henseende til produktivitet var den britiske langt overlegen. Sammenlignede man ydelsen pr. mandtime i årene omkring 1937 i forskellige vigtige industrigrene, fandt man mellem to og syv gange så høje ydelsestal i den amerikanske som i den britiske industri. Uanset de anvendte beregningsmetoders undertiden meget store statistiske usikkerhed var forskellene så store, at der ikke kunne rejses tvivl om hovedresultatet: Den amerikanske industri var virkelig som helhed den britiske langt overlegen i henseende til udnyttelse af maskiner og anlæg. Når man hertil lægger, at den britiske industri før krigen stadig var i spidsen inden for Europa, får man et billede af, at de industrielle muligheder var blevet udnyttet i væsentlig højere grad i USA end i Europa. Svarende hertil var den gennemsnitlige levestandard væsentligt højere i USA end i Europa. Forskellen svarede dog ikke fuldtud til forskellen i produktivitet, idet lande som England, Frankrig og Holland havde væsentlige økonomiske fordele af besiddelser uden for Europa.

3. PRODUKTION OG BESKÆFTIGELSE I EFTERKRIGSÅRENE

Den anden verdenskrig satte yderligere Europa tilbage i forhold til USA. Medens USA's civile produktion og befolkningens levestandard gik frem endogså i selve krigsårene, blev store dele af Europas industri sat langt tilbage. I tusindvis af fabrikker i Tyskland, Frankrig, Belgien, Holland og England lå i ruiner, da krigen sluttede i 1945, medens USA rådede over en stor og ganske uskadt produktionskapacitet. De øko-

miske fordele for Europas lande af kolonibesiddelser i de oversøiske områder og af investeringer uden for Europa var gået helt eller delvis tabt med yderligere forarmelse til følge.

OEEC's 6. årsrapport fører billedet af Vesteuropas økonomi ajour til udgangen af 1954. Genopbygningen, der havde været det første fællesmål for Vesteuropas lande, var i hovedsagen tilendebragt, og i flere henseender var man nået videre. I 1950 var man nået til samme levestandard som i 1938 – men i USA var der en fremgang på ca. 45 % i forhold til førkrigsårets levestandard. Medlemslandenes samlede industriproduktion var fra 1938 til 1954 steget godt 50 %, medens den samlede landbrugsproduktion var steget knap 30 %. Denne fremgang var ledsaget af en stigning af eksporten til områder uden for medlemslandenes kreds med knap 70 % i forhold til før krigen. Samtidig lå importen fra de samme områder kun ca. 10 % over førkrigsniveauet, og skønt bytteforholdet havde udviklet sig i Vesteuropas disfavør, lykkedes det næsten i 1953 at opnå balance i det økonomiske samkvem med dollarområdet. Ved vurdering af dette resultat må det dog erindres, at der endnu i 1953 i de fleste af landene var indgribende restriktioner over for samhandelen med dollarområdet.

For en del skyldes den gunstige produktionsudvikling, at befolkningen

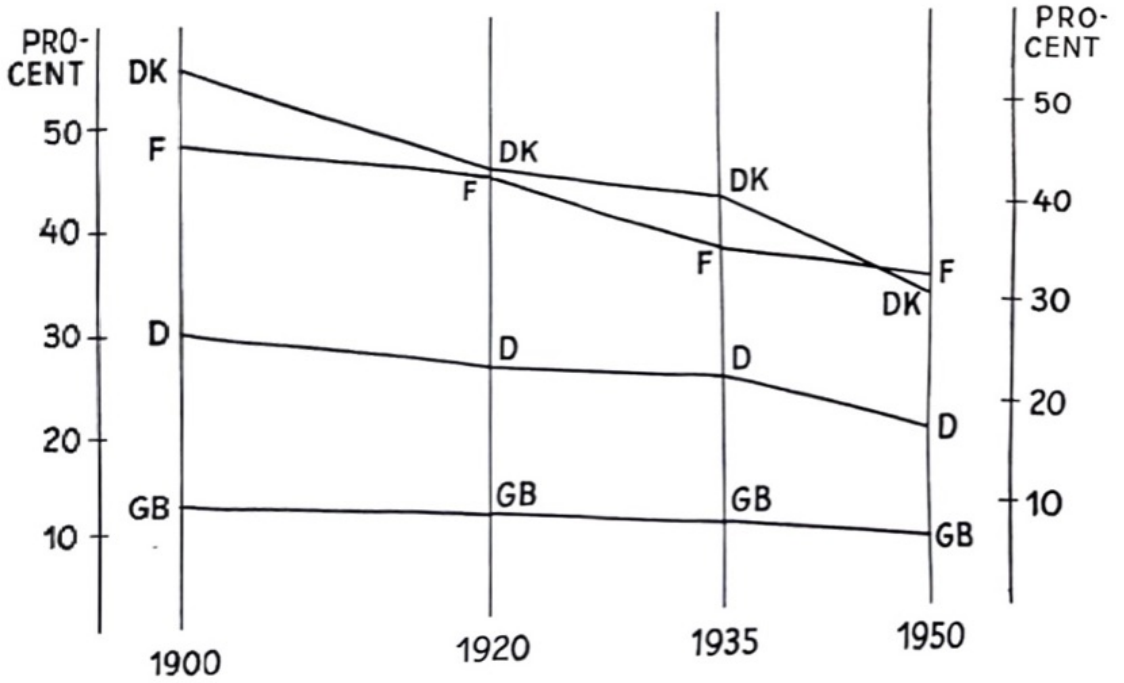

Fig. 1.

Andel af den mandlige befolkning i aldersklasserne 15–60 år beskæftiget i landbrug.

DK = Danmark. D = Vesttyskland. F = Frankrig. GB = Storbrittanien.

er steget, og at man i de fleste lande i modsætning til tilstanden i 1930'erne har haft næsten fuld beskæftigelse. Hertil kommer, at der er sket en vandring af dele af befolkningen fra landbrug til industri, en udvikling der allerede havde stået på lige siden den industrielle revolutions begyndelse. Udviklingen i dette århundredes første halvdel er illustreret på figur 1 (side 32). Det ses her, hvorledes der i fire europæiske lande, Danmark, Frankrig, Storbritannien og Vesttyskland, er sket en tilbagegang i den andel af den voksne mandlige befolkning, der er beskæftiget i landbruget. Danmark udviser af de nævnte fire lande den relativt stærkeste tilbagegang, og som bekendt er udviklingen særlig stærk i de senere år. Vesttyskland og Storbritannien var allerede ved århundredeskiftet udprægede industrilande, og Storbritanniens landbrugsbefolkning er relativt meget lille.

Den indbyrdes samhandel mellem medlemslandene inden for OEEC er steget, og det har været medvirkende til en fremgang i produktivitet, idet samhandelen hovedsagelig omfatter de varer, de enkelte lande er mest konkurrencedygtige med. Liberaliseringen af samhandelen androg i 1954 for den private handels vedkommende over 80 %. Det har dog voldt store vanskeligheder at forøge liberaliseringen af forskellige bearbejdede varer og af landbrugsprodukter. Man kan få et indtryk af de problemer, der ligger bag modstanden mod yderligere liberalisering af handelen med landbrugsprodukter, ved at betragte oplysningerne i nedenstående tabel om produktionsydelserne pr. mand, pr. hektar og pr. ko i nogle områder af Frankrig, i Danmark, Storbritannien, Vesttyskland og Italien:

Omkring 1952	Indekstal for totalproduktion Frankrig = 100		Mælkeydelse pr. ko Frankrig = 100
	pr. beskæftiget	pr. hektar	
Nordfrankrig.....	149	130	135
Bretagne.....	89	125	81
Sydvestfrankrig...	81	85	89
Sydøstfrankrig....	70	81	88
Hele Frankrig.....	100	100	100
Danmark.....	203	200	169
Storbritannien....	207	117	136
Vesttyskland.....	120	170	135
Italien.....	47	110	85

Forskellen i ydelsestal hænger sammen med, at der arbejdes med helt forskellig teknik og til dels med forskellige afgrøder i de forskellige lande og landområder. Medens der således i Danmark og Vesttyskland anvendtes godt dobbelt så mange traktorer pr. 1000 landbrugsmæssigt beskæftigede

som i Frankrig, anvendtes ca. 8 gange så mange traktorer i Storbritannien, men kun en trediedel så mange i Italien. De mest tilbagestående landbrug i Europa er næppe i teknisk henseende kommet helt fri af oldtiden. Man taler i disse år i de internationale organisationer meget om disse Europas underudviklede områder. De udgør en alvorlig hindring for den fortsatte liberalisering af samhandelen og nedsættelsen af toldskrankerne, og man er derfor efter tilskyndelse fra ECE og OEEC begyndt at udarbejde planer for ophjælpning af deres erhvervsliv.

Sammenligninger af den industrielle produktivitet kræver megen omhu, ikke mindst kan kvalitetsforskelle vanskeliggøre nøjagtige og retfærdige resultater? Der er store spredninger fra virksomhed til virksomhed og fra land til land. Som eksempel kan nævnes arbejdskraftens produktivitet ved fremstillingen af herrefodtøj:

Arbejdskraftens produktivitet (antal produceret par sko pr. arbejdstime).

Omkring 1951	Mindste Værdi	Største værdi	Gennemsnit
Danmark			
7 fabrikker	0,54	0,76	0,64
U.S.A.			
13 fabrikker	0,60	1,75	0,95
Frankrig			
9 fabrikker	0,23	0,84	0,35

De nationale hensyn til mindre konkurrencedygtig industri er naturligvis medvirkende til, at flere lande er tilbageholdende med frigørelsen af handelen med bearbejdede industriprodukter.

4. SAMFUNDSINTERESSEN I INDUSTRIENS TRIVSEL

Som et resultat af Rostas' påvisning af den forbløffende store forskel i ydelsestal i britiske og amerikanske industrivirksomheder oprettedes i juni 1948 The Anglo-American Council on Productivity (det engelsk-amerikanske produktivitetsudvalg). Det er en nydannelse, der kan karakteriseres som en forening af to usædvanlige former for samarbejde: For det første et samarbejde mellem engelske arbejdsgivere og arbejdere om bestræbelser for højere produktivitet i industrien, for det andet et samarbejde mellem den amerikanske og den engelske stat, og arbejdet blev et vigtigt led i den britiske udnyttelse af Marshallplanens hjælpeprogram. Dette nye samarbejdsorgan tilrettelagde i løbet af få år ca. 70 studiebesøg i USA af sagkyndige fra den engelske industri. Ved en enestående imødekommenhed og åbenhed fra amerikansk side fik disse hold lejlighed til et

nøje studium af årsagerne til den store forskel i ydedygtighed i de to industrilande, og iagttagelserne blev grundigt beskrevet i beretninger, der omgående blev offentliggjort.

Snart efterfulgtes dette eksempel af de fleste af de øvrige OEEC-lande. I Danmark blev eksempelvis handelsministeriets produktivitetsudvalg oprettet i december 1949. Studierejserne viste sig at være meget udbytterige og blev suppleret med en række andre initiativer, således tilkaldelse af amerikanske industrikonsulenter, afholdelse af kurser, rundbordskonferencer, produktivitetsundersøgelser etc. Der blev endvidere iværksat et omfattende oplysningsarbejde om de indvundne erfaringer. I løbet af den tid dette arbejde har stået på, er der sket mange væsentlige omvurderinger, og en ny og dybere forståelse af industriens vilkår er blevet udbredt overalt i Europa. De vesteuropæiske lande oprettede i 1953 under OEEC et særligt samarbejdsorgan vedrørende produktivitetsspørgsmålene. Det hedder European Productivity Agency (det europæiske produktivitetsinstitut, forkortet EPA). Der kan allerede henvises til en righoldig litteratur om produktivitetsproblemer og til forskellige oversigtsværker, som er medtaget i litteraturfortegnelsen (se også anmeldelse i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1954, s. 272 ff.) Dansk teknisk Oplysningstjeneste er oprettet først og fremmest med det formål at virke for et forøget kendskab til denne særlige litteratur.

Hvis væsentlige fællestræk fra de mange iagttagelser under de europæiske studierejser til USA skal karakteriseres i nogle få linier, kan det ske således:

Den amerikanske industri råder ikke over maskiner eller metoder, som ikke er kendt i europæiske virksomheder. De amerikanske arbejdere arbejder ikke hårdere og har ikke bedre naturlige anlæg for arbejdet end de europæiske. Men produktionen er som hovedregel langt bedre planlagt. Virksomhedsledelsen er væsentligt bedre organiseret, og derfor sker der en langt mere intens udnyttelse af maskiner og anlæg end i europæisk industri. Virksomhedsledelsen har et grundigt kendskab til produktionsfaktorerne og kan udnytte dem nøjagtigt efter virksomhedens formål. Der bliver ikke blot planlagt omhyggeligt, men væsentlige omkostninger bliver nøje registreret, og resultaterne tjener til vejledning for nye dispositioner. Virksomhedsledelsen er bygget op på en indgående forståelse af betydningen af, at medarbejderne er grundigt informeret om de forhold, der influerer på arbejdets rette udførelse, og veluddannede til den indsats, der forventes af hver enkelt. De amerikanske virksomheder er i almindelighed præget af en udbredt interesse og forståelse for virksomhedens formål og en tillid til, at det kommer alle medarbejdere og samfundet til gode, at arbejdet bliver udført effektivt.

Af særlig stor betydning er den udbredte forståelse af salgets betyd-

ning og af mulighederne for at formindske usikkerhedsmomenterne ved grundig forberedelse af afsætningen ved markedsundersøgelser, salgsplanlægning og sælgerinstruktion.

Til illustration af karakteren af nogle enkelte af de mange opgaver, som tegner sig for den europæiske industri, skal her gives et par citater fra en beretning udarbejdet af to amerikanske professorer i industripolitik, som har haft lejlighed til at studere europæisk virksomhedsledelse ved besøg i Belgien, Frankrig og Italien.

Det hævdes i beretningen, at virksomhedsledelsen i almindelighed viste sig at være underbemandet. Afgørelserne er centraliseret på højeste plan, og de højere funktionærer er bebyrdet med en mængde rutinearbejde. Medens der i amerikanske industrivirksomheders ledelse er en stor stab beskæftiget med specialistarbejde såsom markedsanalyse, reklame, salgsfremmende arbejde, metodeplanlægning, intern uddannelse, personaleforhold, samarbejde og forskning, er der enten slet ingen eller yderst få, der kan hellige sig disse opgaver i europæiske virksomheder. Der er næsten ingen beskæftiget i rådgivende, undersøgende og planlæggende arbejde. Næsten alle indgår i det daglige rutinearbejde, og selv de mest centralt placerede funktionærer har forbløffende få assistenter. Det er derfor rigtigt, når den europæiske funktionær påpeger, at han må arbejde hårdere end sin amerikanske kollega, men det skyldes, at hans funktionsområde er alt for stort.

Virksomhedens organisationsplan forekommer selv i de største europæiske virksomheder alt for løs og tilfældig. Undertiden er der ikke fastlagt nogen bestemt fordeling af myndighed og ansvar, og i andre tilfælde bliver denne fordeling betragtet som en forretningshemmelighed som medarbejderne ikke får noget at vide om. Det er sjældent, at der forefindes nogen beskrivelse eller definition af de enkelte ledende funktionærers arbejdsområde og kompetence.

Underbemanding og overcentralisering i virksomhedsledelsen hæmmer naturligvis foretagendets vækst og ekspansion. Hvorfor skulle virksomhedsledelsen udvide afsætningen, når de ledende funktionærer allerede må arbejde over i betydeligt omfang for blot at overkomme det arbejde, der allerede påhviler dem?

Her er blot givet nogle enkelte særlig karakteristiske udpluk af den pågældende beretning. Iagttagelserne kan samles under eet synspunkt: Ledelsen af de besøgte virksomheder har endnu ikke fuldt ud været i stand til at tilegne sig de metoder, som kan aflaste topledelsen og derigennem forøge virksomhedens effektivitet.

Det store arbejde for at studere årsagerne til industriens trivsel og vantrivsel vil næppe vise sig at være forgæves. Det har for så vidt allerede båret mange frugter, og dets sæd er plantet på frugtbare agre, nemlig hos

organisationerne, både i arbejdsgiverforeninger, industriråd og fagforbund, hvortil kommer, at universiteter, forskningsinstitutter, funktionærforeninger og regeringsorganer har fattet interesse herfor. Af stor betydning vil det være, om lovgivning og administration kan tilpasses, således at der tages mest muligt hensyn til erhvervenes udvikling mod større effektivitet.

Påvisningen af, at det først og fremmest er den menneskelige indsats ved ledelsen af virksomheden, men derimod hverken maskinerne eller arbejdernes fysiske slid, der betinger de høje ydelser, må kunne føre til, at der sker store fremskridt i den europæiske industri. Ved en bedre udnyttelse af de eksisterende anlæg vil der ofte kunne opnås en fremgang på 50 til 100 % i produktionen. Den europæiske industriproduktion skulle derfor uden væsentlige yderligere investeringer kunne præstere tilstrækkeligt til at overvinde valutavanskelighederne, og endda skulle befolkningernes levestandard kunne forøges betydeligt i løbet af ganske få år.

LITTERATURFORTEGNELSE

1. Economic Survey on Europe in 1954 (including Studies of Regional Problems in European Countries and The Structure of The French Economy). Economic Commission for Europe, Geneve 1955.
2. Modern Management in Western Europe, H. Harbison og Eugene W. Burgess, professorer ved University of Chicago, cirkuleret af European Productivity Agency, Paris 1954.
3. The Industrial Revolution, 1760–1830, T. S. Ashton, Oxford University Press, 1948.
4. The Rise of Modern Industry, J. L. Hammond og B. Hammond. 5. udgave, London 1937.
5. Britain and Industrial Europe, 1750–1850. Studies in British Influence on the Industrial Revolution in Western Europe. W. O. Henderson, Liverpool 1954.
6. We too can prosper. Graham Hutton, London 1953.
7. 6th report of the OEEC, From Recovery towards Economic Strength, Organisation for European Economic Cooperation, Paris 1954.
8. Objectifs et Realisations, Commissariat General a la Productivite, Paris 1955.
9. L. Rostas: Comparative Productivity in British and American Industry. Cambridge University Press, London 1948, anmeldt i Nationalokonomisk Tidsskrift 1951, side 91 ff.